

NEKI SOCIOLOŠKI ASPEKTI POJMA DEMOKRATIJE

REZIME: Demokracija kao pojam predstavlja zanimljivu temu za teoretičare društvenih nauka različitog profila, od Platona i Aristotela pa do današnjih dana. Demokracija je danas veoma popularna kao reč, pojam, oblik političkog režima, politički program, cilj kome se teži, ideologija, pokret, zavisno kako ko demokraciju svata i koje joj značenje daje. Može se, bez velike rezerve, konstatovati da u prethodnoj deceniji nema češće upotrebljavane reči od demokracije, ne samo u naučnim i političkim raspravama, već i u svakodnevnom govoru običnih ljudi. Platon je govorio o više oblika demokracije, ali je posebno isticao da je najgori onaj oblik demokracije gde ne vladaju zakoni, nego puka većina, koja nameće svoju *ad hoc* volju. Od Aristotela je potekla ideja da se valjanost demokracije procenjuje po tome koliko ona poštuje opšta i objektivna pravila data kroz zakone. U XVIII veku kao nužan pratilac definisanja demokracije kao vladavine većine pojavljuje se zahtev da vladavina većine mora garantovati osnovna prava političkih, etničkih i verskih manjina. Kada su u pitanju klasične teorije o demokraciji XVIII i XIX veka ona se ispoljava kroz dve teorijske opcije: a) liberalno demokratski model protektivne demokracije i b) razvojnu demokraciju.

Savremeni oblici demokracije se ispoljavaju se kroz demokraciju kompetitivnog elitizma i demokraciju pluralizma i neopluralizma. Nakon pluralne i neopluralne na scenu stupa legalna demokracija nove desnice i participativna demokracija nove levice. Na kraju u XX veku dolazi do pokušaja sinteze savremene demokracije u formi demokracije autonomije.

U završnom delu rada je ukazano na osnovne slabosti demokracije, a to su: a) apsolutna jednakost građana bez obzira na njihove mnogobrojne lične različitosti; b) gde su granice ispoljavanja demokracije; c) mogućnosti samouništenja demokracije dovodeći demokratskim putem na vlast najgore oblike autokracije.

Ključne reči: demokracija, vladavina prava, zakoni, pravne norme, kompetitivni elitizam

1. Opšti pristup

Demokracija je, danas, veoma popularna kao reč, pojam, oblik političkog režima, politički program, cilj, ideologija, pokret, zavisno kako je ko shvata.

Slobodno se može konstatovati da u protekloj deceniji nema češće upotrebljavane reči od demokracije ne samo u naučnim i političkim raspravama već i u svakodnevnom govoru. Ta reč se široko upotrebljava, ali pri pažljivoj analizi značenja koja se njoj daju, kao i njena propagandno-ideološka upotreba, govore da značenje ovog izraza nije preci-

* Vanredni profesor Univerziteta Privredna akademija, Fakultet za obrazovanje diplomiranih pravnika i diplomiranih ekonomista za spoljnu trgovinu, Novi Sad.

zno, nego višeznačno. U vezi s tim Klaus fon Bajme je istakao da postoji jaka težnja da se demokratija tretira kao sinonim za “dobro, lepo i istinito društvo”.¹

Zaista, kao da svako naziva demokratijom sve što želi da podrži kao sistem političkih vrednosti i ustanova.

Sistem vlasti koji se zove demokratija postao je toliko popularan da je teško zamisliti neku vladu čiji predstavnici za svoju državu ili partiju ne bi tvrdili da je demokratska, a isto tako, malobrojni su pokreti ili partije koje se, u svojim programima, ne zalažu za demokratiju. Danas svaka vlada nastoji, ne samo ubediti svoju javost, kako ona radi demokratski, već što god da jedna vlada želi postići ili kod drugih podržati proglasiće to za demokratsko.²

Upotrebljavajući izraz demokratija, ne samo obični ljudi i političari, nego i politolozi i pravnici imaju u vidu različite stvari, različite ideje o demokratiji i podrazumevaju različite ustanove i praksu.³

Ipak, uprkos pojmovnim nejasnoćama, postoje neki elementi koji čine neophodan uslov i sastavni deo i konstitutivni element demokratske vlasti.

U etimološkom smislu reči demokratija potiče od grčke reči *demos* (narod), *kratein* (vladati) što bi u doslovnom prevodu značilo vlast ili vladavinu naroda. Ali pošto u narodu postoje različita, pa i sukobljena gledišta i interesi, to se demokratija obično definiše kao “vladavina većine”.

Utemeljivač liberalne demokratske teorije Džon Lok smatrao je da odluka većine obavezuje, jer se inače ne bi mogla učiniti delotvornom ideja o društvenom ugovoru, kao osnovi demokratske vlade, niti bi se mogao uspostaviti, za društvo, neophodni poredak prava, sloboda i obaveza. No, i danas kao što je bilo odvajkada, bilo bi, iz čisto tehničkih razloga, teško postići da ceo narod neposredno učestvuje u vršenju vlasti. Zato se i u demokratijama najveći deo poslova i odluka, vezanih za vršenje vlasti, obavlja preko izabranih predstavnika, postavljenih ili izabranih lica koja vrše obavljanje određenih funkcija vlasti. Tako je faktičko vršenje vlasti uvek u rukama manjine, što se najčešće bez pežorativnog značenja zvalo oligarhijom.

Istoričar Tukidid, Periklov savremenik (koji je zabeležio čuveni Periklov govor u kojem se ističe antičko-grčki ideal demokratije) za Atinu je pisao da je, po formi, demokratija, a u suštini oligarhija (vladavina manjine). Isto tako, M. Ostrogorski je sličnu oce-

¹ Klaus fon Beyne: Savremene političke teorije, Zagreb 1977, 199 st.

² Sredinom 80-tih godina XX veka, predsednik Francuske Mitteran obratio se grupi teoretičara i stručnjaka sa zadatkom da ispituju i predlože rešenja u pravcu demokratske modernizacije francuske države.

³ Mnoge razlike u shvatanju značenja izraza “demokratija” koje su veoma stare pojačane su posle Drugog svetskog rata kao rezultat hladnog rata. Karakter i stepen razlika u poimanju demokratije i višesmislenosti tog izraza pokazuje i jedna publikacija UNESKO-a iz 1951. godine. Tada je komunistička ideologija uticala na zvaničnu politiku i publicistiku niza zemalja, pa se u njima insistiralo na ekonomskim i socijalnim elementima demokratije, a potiskivani su i prenebregavani ili kritikovani i zabranjivani neki politički oblici koji se u teoriji smatraju za sastavne delove sveobuhvatnog pojma demokratije. Na taj način su neki vrlo autoritarni i totalitarni oblici, ne samo branjeni nego i proglašavani za demokratiju “višeg tipa” (ne samo u obliku Sovjetske demokratije ili narodne demokratije). Ova podela je izgubila uverljivost i smisao, još pre implozije komunizma, a neke važne karakteristike i ustanove moderne demokratije su široko priznate kao njeni bitni i neophodni elementi (kao višepartijski sistem, slobodni izbori, sloboda štampe, sloboda udruživanja i dr.). Trebalo bi podvući da ovo jesu neophodni ali ne i dovoljni elementi za ono što se u teorijskom smislu podrazumeva pod pojmom demokratije. Tako ostaje problem značenja samog pojma, kao i uslova, uticaja okruženja, institucionalne organizacije i samog prisustva i funkcionisanja demokratije u praksi.

nu dao, početkom XX veka, za britanski kabinetni sistem vlasti, što bi se isto moglo reći za mnoge druge ranije režime.

Iako je bio veoma oštar kritičar demokratije,⁴ Platon je smatrao da ona može imati i zakonit i nasilnički oblik, ali da demokratija, u načelu, slabi vlast svojom širinom, pa nije sposobna ni za velika dobra ni za velika zla. Kada Aristotel govori o demokratiji on analizira više oblika demokratije koje, po njemu, mogu imati i ispravan i iskvaren oblik, jer je u prvom slučaju to slobodna država (politeja), a u drugom ohlokratija. **Jedan od osnova za razlikovanje dobrih od loših oblika demokratije, jeste postojanje ili nepostojanje vladavine zakona.** Platon piše o pet oblika demokratije, a jedan njen oblik može biti gori od bilo kojeg drugog oblika, a to je onaj gde ne vladaju zakoni nego puka većina, koja nameće svoju ad hok volju.

Aristotel je postavio problem koji je kasnije postao poznat kao problem “tiranije većine”. On je smatrao da masa nije ni bogata ni obrazovana pa joj ne bi ni trebalo dati vlast. Ali pošto je, po njegovom mišljenju, tu masu opasno isključiti iz vlasti, ostaje jedno srednje rešenje, a to je da narodu treba omogućiti da u skupštinu bira vlastodršce iz jedne manje grupe onih koji su sposobni za upravljanje. Treba navesti kao važno da su još antički mislioci smatrali da ako većina odlučuje vodeći računa samo o interesima te većine, a ne i interesima preostale manjine, onda je to iskvareni oblik vlasti. **Još od Aristotela je potekla ideja da se demokratije procenjuju po tome koliko one poštuju opšta pravila tj. zakone. Ukoliko se toga ne pridržavaju, one postaju mobokratije.**⁵

Pored učešća naroda u izborima za organe državne vlasti,⁶ demokratskim odlučivanjem se smatra donošenje odluka od strane kolektivnih organa (skupština, sabor, parlament, vlada, savet) u slučajevima kada se o nekim pitanjima pojave različita mišljenja, pa odluke donosi većina. To je toliko čest slučaj u praksi, da se **demokratija nekad i definiše kao vladavina većine**, čije odluke postaju opšteobavezujuće.

Pošto je “većina”, po svojoj prirodi, izraz i pojam sa relativnim značenjem, tj. većina je uvek veći deo nečega još većeg, to se kao neizbežan pratilac i dopuna pojmu demokratije, uvek, javlja i onaj drugi manjinski deo, **manjina**. Zato od XVIII veka, kao nužan pratilac definisanja demokratije kao vladavine većine, pojavljuje se zahtev **da vladavina većine mora garantovati i neka važna prava manjinama. To potvrđuje i činjenica da se danas važeće međunarodne deklaracije o pravima čoveka koje su iznedrile američka i francuska revolucija, krajem XVIII veka, počelo na vladavinu većine, sve više, gledati i kroz garantovanje sloboda i prava čoveka i građanina. Svim ovim elementima – kad se dodaju zaštita manjina, individualna prava i slobode, uz isticanje ustavnih i institucionalnih pretpostavki, osnova je i garancija, upotpunjavanja smisla i suštine demokratije.**

Od početka razvoja buržoaskog društva, demokratija je sve više isticana kao politički ideal i skoro da se i nije govorilo o njenim, eventualnim manama. Tako su se veliki teoretičari moderne demokratije – Džon Lok i Žan Žak Ruso – zalagali za princip vladavine većine. Lok je bio među najzaslužnijim što je ideja o vladavini većine ušla, ne samo u političku teoriju, nego i u ustavne principe savremenih država.

⁴ Platon: Država, Beograd, 1957.

⁵ Aristotel vrlo kritički piše o “petoj vrsti demokratije” u kojoj vrhovna vlast pripada masi, a ne zakonu. “To prouzrokuje demagozi... Ta vrsta demokratije je ono što je tiranija među monarhijama... Takvoj demokratiji moglo bi se s pravom prigovoriti da uopšte nije državno uređenje.” (knj IV, iv 3-7 1292a)

⁶ Po Šumpteru demokratija i nije vladavina naroda, nego procedura izbora vlasti koju narod odobrava, J. Šumpter: Kapitalizam, socijalizam, demokratija, Beograd.

“Kada se jedan broj ljudi saglasi,” piše Lok, ”da stvori jednu zajednicu ili vladu, oni se time odmah sjedinjuju i čine jedno političko telo u kome većina ima pravo da dela i odlučuje za ostale. Jer, kad se izvestan broj ljudi pojedinačno slaži da stvori zajednicu, oni su time od te zajednice napravili telo sa vlašću da dela kao jedno telo, i to na osnovamama volje većine”. Dalje, Lok smatra da se “za bilo koje ljude koji su se iz prirodnog stanja sjedinili u zajednicu, mora pretpostaviti da su svu vlast, koja je nužna za ciljeve radi kojih su se ljudi sjedinili u društvo, predali vlast zajednici, sem ako se nisu izričito saglasili sa nekim brojem koji je veći od većine.”⁷

Lok je smatrao da većina može legalno donositi odluke ili uspostavljati vladu kada ima većinu od 50% plus jedan. Ovakvu tanku većinu je prihvatio na osnovu pretpostavke da bi se društvo moglo raspasti, ako bi se ostavila mogućnost da do odluke uopšte i ne dođe. Na zamerke koje su iznošene ovom principu, on je odgovarao da oni koji misle drugačije treba i da dokažu valjanost svog stava u društvenoj realnosti, odnosno, **Lok je vladavinu većine faktički ograničio, kao i svaku vladu, svojim konceptom prirodnih prava koja su neotuđiva i u koja nijedna vlast ne sme zadirati, jer je funkcija vlade samo da ova prava zaštićuje. Videćemo i da njegovo poimanje zakona ograničava vladu, a isto tako i da je svestan značaja institucionalnih garancija u vidu podele vlasti.**

Od XVIII veka, a naročito posle iskustva sa francuskom revolucijom i jakobinskom diktaturom, koja su u doktrinarnom pogledu bila inspirisana Rusoovom političkom filozofijom, **teorijska stanovišta o demokratiji počinju sve više ukazivati na opasnosti tiranije većine, i u vezi s tim ta stanovišta su se bavila pravima manjina – političkih i verskih.** O pravima manjina kao sredstvu sprečavanja “isključive tiranije većine” dosta je pisao Džems Medison⁸ u čuvenim “Federalističkim spisima” u kojima nije dato samo objašnjenje i opravdanje tadašnjeg američkog ustava (od 1787. god.), nego i opšta teorija federalne vlade. Medison je postavio i pitanje da li odluka većine uvek znači pravo zbog toga, što uvek ima ispravnu sadržinu, ili zbog toga što s većinom uvek ide sila?. Pošto nije prihvaćeno da sila čini pravo, onda ono zašto se zalaže većina ne mora automatski da bude uvek ispravno. Jedan i po vek kasnije Franc Nojman piše da zlo koje podržava većina ne postaje time dobro, nego veliko zlo.⁹

Tokom XIX veka “plima demokratije” izazvala je neka upozorenja uslovljena strahom od izrazito egalitarističkih implikacija radikalne demokratije kao druga krajnost **oligarhijske demokratije “tiranija manjine”**. Tako Aleksis de Tokvil u svojoj knjizi “Demokratija u Americi”¹⁰ upozorava na ozbiljne posledice jednakosti (koje kako kaže ipak vredi platiti radi slobode) i na novu moguću opasnost “tiranije većine”. Tokvil iznosi da je prava suština demokratije u apsolutnom suverenitetu većine, pa navodi da u demokratskoj državi nema ništa što bi moglo da se suprotstavi većini. Međutim, očito je da je propustio da istakne da je teorija o demokratiji već ukazala na izvesne elemente kojima se većina ograničava, među kojima su: **vladavina prava umesto puke volje većine; korpus prava i sloboda građana u kojima nijedna vlast, pa ni demokratska, pa ni bilo kakva većina ne bi trebalo da zadir; prava manjina; pluralizam (ekonomski, politički i verski).**

Džon Stjuart Mil je, takođe, bio preokupiran problemom kako ostvariti demokratiju koja neće dovesti do vladavine mediokriteta već koja će obezbediti izuzetno mesto znanju i određenim uspostavljenim interesima. Njegovo najveće strahovanje vezano je za

⁷ Džon Lok: Dve rasprave o vladi, II, Beograd, 1978, str. 56-58.

⁸ Dž. Medison – Hamilton: Federalistički spisi, Beograd, 1981.

⁹ Franc Nojman: Demokratska i autoritarna država, Zagreb, 1974.

¹⁰ Aleksis de Tokvil: Demokratija u Americi, Njujork, 1945.

nivelirajuće posledice radikalne demokratije i za probleme tiranije javnog mnjenja koje nameće konformizam, a to preti slobodi mišljenja. **Smatrao je da odluka koju donosi većina ne mora biti uvek najmudrija i s druge strane takva odluka može povrediti interese manjine. Da bi se ovo ublažilo ili izbeglo, on je predlagao proporcionalno predstavništvo i pluralizam glasova, tj. da neke kategorije stanovništva imaju više nego samo jedan glas.**¹¹

Isto tako, u XIX veku, i početkom XX veka, nasuprot svim večitim pričama o demokratiji, javile su se i teorije koje nazivamo **elitističkim** i čiji zastupnici tvrde da svuda vladaju manjine. To su bili: Moska, Pereto i Mihels i bili su pod velikim uticajem Makijavelija. Tako Moska, u poglavlju *“Elementa političke nauke”* koje je posvećeno “teoriji vladajuće klase”, citira stav iz teksta “Razmatranja o prvih deset knjiga Tita Livija”, gde Makijaveli kaže da u bilo kojoj državi, pa makar kako ona bila organizovana, nikad više od 40-50 ljudi ne vrši efektivnu vlast.¹²

Stoga ovde navodimo Moskino poznato mesto gde on govori o “Političkoj klasi”: “U svim društvima, koja su normalno organizovana, u kojima posoji ono što se naziva vlast, mi, osim što znamo da se ta vlast vrši u ime čitavog naroda, ili nominirajuće aristokratije, ili pak suverena, stalno srećemo još jednu činjenicu da su upravljači, odnosno oni koji imaju u rukama i vrše javnu vlast, uvek manjina, a da se, pod njima, uvek nalazi brojna klasa ljudi koja nikada, stvarno, i ni na koji način ne učestvuju u vršenju vlasti i koji se, toj manjini, samo pokoravaju, oni se mogu nazvati podanicima. Zato bilo da je reč o baronima, sveštenstvu i konzulima srednjovekovnih zajednica, bilo o birokratiji i dvorskom plemstvu, bilo o današnjim činovnicima i tzv. predstavnicima naroda, bilo o mandarinima u Kini, nosiocima činova u Rusiji, daimosima i samurajima u Japanu, krupnim vlasnicima i kapitalistima u Engleskoj, političarima u SAD – u svakom vremenu i na svakom mestu, sve što u vlasti predstavlja odlučivanje, vršenje moći, što uključuje komandovanje i odgovornost, uvek je atribut jedne posebne klase, klase čiji elementi formiranja, s obzirom na vekove i zemlje, mogu, istina, veoma da se razlikuju, ali koja, bilo kako formirana, uvek, sačinjava, u odnosu na masu podanika kojima se nameće, jedna neznatna manjina. Ovu posebnu klasu mi ćemo, od sada pa ubuduće, nazivati politička klasa”.¹³

Druga značajna Moskina ideja, ona o političkoj formuli, jeste jednostrana, trajna i lako uočljiva činjenica da u svakoj zemlji postoje značajnije ličnosti koje vrše svu javnu vlast, a da narod, ljudi koji su siromašni i neuki, faktički, ako ne pravno, obično ne čine ništa drugo sem što se pokoravaju zakonima, u čijem stvaranju i sprovođenju ne učestvuju. Stoga, Moska se pita zbog čega su teoretičari sve do njega, o tome ćutali? Lutanje teoretičara u vezi sa ovim objašnjava time što su bili opterećeni predrasudama istorijskog a i savremenog karaktera. Ona jednostavna činjenica da vlast uvek vrši manjina prikriva na je, uz pomoć tzv. političkih formula, a ne reatko znamenitim pojmom demokratije.

¹¹ Pluralizam glasova može imati vrlo negativne posledice. Tako npr. kada su Boljševici, posle uzimanja vlasti, dobili slabu podršku na izborima za Ustavotvornu skupštinu, decembra 1917. (većinu na izborima su dobili Eseri) Boljševici su, da bi sebi obezbedili “klasnu, a ne građansku većinu”, uveli sistem po kojem je jedan gradski (radnički) glas vredeo koliko deset seoskih (seljaka i drugih birača u ruralnim područjima).

¹² Makijaveli: Razmatranje o prvih deset knjiga Tita Livija, knj. I, XVI, Zagreb, 1985, str. 182.

¹³ G. Moska: Elementi političke nauke, 1896. i 1925.

2. Klasične teorije i demokratiji

Klasična teorija demokratije, tokom XVIII i XIX veka, ispoljila se kroz dve teorijske opcije – a) liberalno-demokratski model protektivne demokratije i b) razvojnu demokratiju.

Glavni protagonisti **liberalno-demokratskog modela protektivne demokratije** su bili Džejsms Medison (1751-1836), Džejsms Mil (1773-1836) i Džeremi Bentam (1748-1832). Ovaj oblik demokratije je prvi i najstariji izuzev atinske demokratije i u istorijskom i u sadržinskom smislu.¹⁴ Tu je reč o svodenju demokratije na sredstvo za zaštitu ljudskih prava, pre svega, prava na privatnu inicijativu, odnosno na zaštitu od uplitanja države u civilno društvo i to pre svega, u ekonomske poslove zasnovane na ličnoj dobiti. **Model protektivne demokratije (u svojoj genezi) bio je krajnje podsticajan za borbu protiv apsolutizma i za razvoj industrijalizacije.**

Pored modela protektivne demokratije, koji je izvršio, naročiti, uticaj, u anglosaksonskom svetu, postoji i **model razvojne demokratije. Ovaj model demokratije**, čiji su glavni protagonisti Žan Žak Ruso (1712-1778) i Džon Stjuart Mil (1806-1873), **uvođi u fokus analize, pitanje uslova moralnog i socijalnog razvoja pojedinaca - naroda.** Ovaj pristup demokratije ide i šire od rasprave o pravima čoveka i on se prvo pojavio tokom engleske revolucije, a najsnažnije se artikulisao tokom XVIII i XIX veka i to posebno pod uticajem francuske revolucije.

3. Savremeni oblici demokratije

Savremeni teoretičari, u odnosu na njihove prethodnike, pitanje demokratije posmatraju i o njemu razmišljaju na jedan sasvim nov, moglo bi se reći politički pragmatičan način.

Prva od savremenih varijanti demokratije nosi naziv **kompetitivnog elitizma** koji zastupaju Maks Veber i Džozef Šumpter. Oni pišu o demokratiji krajem XIX i u prvim decenijama XX veka kada uspon monopolističkog kapitalizma i moderne industrije postoje osnovno obeležje društvenog razvitka. Njihovo je polazište u stavu da je cena koju ljudi treba da plate, za život u visokorazvijenom industrijskom društvu, visoka. Uloga demokratije, je ograničena u eri razmaha krupnih i složenih korporacija, koje ujedno negiraju i narodni suverenitet kao i garancije individualnih sloboda.

Uloga ovako savremene demokratije jeste u tome da ograniči eventualne veće društvene ekscese, samovolju birokratije i političkog vođstva, a ne u tome da ih potpuno zameni. Tako birokratiju Veber vidi kao napredak u odnosu na personalizovanu vlast i kao racionalnu i legitimnu komponentu vlasti koja deluje na osnovu objektivnih normi i neutralno, rukovodeći se u svom radu *načelima efikasnosti* na osnovu unapred propisanih pravila. Veber odbacuje tezu da će socijalizacija sredstava za proizvodnju dovesti do ukidanja države i birokratije, ističući pri tome da je njihova uloga (države i birokratije) neophodna i da će se čak i povećati, ako se želi sveopšti napredak.

Osnovni vid demokratije **kompetitivnog elitizma** jeste stvaranje uslova za ravnotežu i balansiranje političkog autoriteta, kompetentnog vođstva, efikasne i stručne administracije i odgovarajućeg stepena njihove političke odgovornosti. Biračko telo, po Veberu, ima i "slobodu izbora" kao osnovno sredstvo da obezbedi optimalne odnose, ali to biračko telo i njegovu ponudu odgovornost i rad pokreću već izabrana tela kao što su parlament, partijsko vođstvo, vlada i javno mnjenje.

¹⁴ Held, D.: Models of Democracy (4th ed.) Oxford; Polity Press, 1987, str. 60-71.

Veoma je značajna uloga parlamenta za demokratiju kompetitivnog elitizma kao mesto koje omogućuje selekciju najposposobnijih lidera, zatim kompromise među oprečnim opcijama, kao i ulogu javnosti u izboru različitih alternativa. Stoga Veber, kao i Šumpter misle da je demokratija ne samo kompatibilna sa političkom ulogom političkih vođa i stručnjaka, već da se oni međusobno podstiču i dopunjuju. Tako širenje biračkog prava neminovno rađa širenje partijskih aparata i političkog menadžmenta koji opet omogućuje da se partije i članstvo bolje organizuju i izraze u političkom životu. Sa svoje strane Šumpter je najvećim delom preneo Veberove ideje, ali ih je dopunio idejama o demokratiji kao metodi koji omogućuje utakmicu za vođstvo, i idejama o centralnoj ulozi tehnologije političkog vladanja. U tom krugu su i ideje o izborima kao načinu stvaranja vođstva, u krajnjoj liniji, u funkciji “plebiscitarnog cezarizma” tj. nepovredivost unapred utvrđenih pravila od strane vlasti. Ključni legitimacijski princip demokratije kompetitivnog elitizma, kod Vebera i Šumptera, je u tome što je metod odabiranja školovane i inventivne političke elite, sposobne da predlaže neophodne zakone i sprovodi i izvršne odluke, kao i da pruža mogućnost za sprečavanje ekscesa političkog vođstva, bitan uslov i njena osnovna društvena karakteristika.

Glavne crte demokratije kompetitivnog elitizma jesu: parlamentarna demokratija među rivalskim političkim elitama i patrijama; dominacija partijske politike u parlamentu i vladi; središnja i dominantna uloga političkog vođstva; postojanje birokratije u smislu dobro obučених stručnjaka za administraciju; konstitucionalna i praktična ograničenja na “efektivni” opšteg političkog odlučivanja nadležnih organa.

Važno je navesti koji su to uslovi u kojima nastaje demokratija kompetitivnog elitizma. Ti uslovi su: industrijsko društvo; fragmentarni model društvenih i političkih sukoba; oskudno informisani birači; politička kultura koja toleriše razlike mišljenja i vidljiv i značajan uspon sloja menadžera i stručne birokratije; utakmica među državama za prevlast i prednost na nivou međunarodnih odnosa.

Ideje kompetitivnog elitizma su doživele različite kritike, počev od onih koje dovode u pitanje, pre svega, njihov demokratski karakter uopšte. Tako je jedna od dilema sadržana u pitanjima: kako demos nekompetentan da učestvuje u odlučivanju, a sa druge strane taj isti demos je sposoban da izabere između različitih političkih liderskih garnitura i opcija? Ceo niz drugih pitanja i kritika odnosi se upravo na potcenjivanje racionalnosti i mogućih saglasnosti u širim krugovima građana, uprkos tezi o “racionalnosti” i porastu uloge znanja u modernom društvu, ali i na precenjivanje liderskih odluka, kompromisa i sposobnosti u vođenju društva “po meri” sopstvene i ekskluzivne kompetencije. Praksa je pokazala da su birači i građani u najsloženijim društvima sposobni da koriguju pa i usmeravaju i smenjuju vođstva, a ne samo da ih biraju i dodeljuju mandat. Međutim, tada je u politici kao i u privredi tražena kompetentna birokratija.

Posle teoretičara demokratije kompetitivnog elitizma na teorijsku scenu dolaze teoretičari *pluralističke i neopluralističke demokratije*, počev od Medisona preko Dž.S.Mila. Oni su smatrali da je realistička ideja demokratskih procesa i njena empirijska potvrda u grupnoj politici i interakcijama sa njihovim pristalicama usmerena na središte vlasti a ne kao do tada na globalne političke institucije i njihove odnose prema građanima i narodu.

Po pluralistima, nosioci politike u praktičnom smislu, jesu društvene grupe koje se nalaze u odnosima horizontalnog rasporeda moći i uticaja a ne hijerarhijskom sistemu i strukturi. Izvori i oblici moći različitih grupa variraju i usmereni su prema različitim centrima odlučivanja, pri čemu ne postoji “najviši centar moći”. Reč je ustvari o otvorenom razmenschom interesnom procesu koji rezultira kroz nagodbu i kompromis grupa pri čemu se najčešće nijedan interes ne realizuje do kraja.

Pluralni model demokratske politike je poligarhijski a zasnovan je na “disperziji moći”, a ne na njenoj koncentraciji. U stvari, pluralna politika je proces gde upravljanje vrši mnoštvo manjih grupa umesto jedne velike većine koja, uzgred rečeno, može da vlada, ali ne da efektivno i stalno učestvuje u pluralnoj politici upravljanja i odlučivanja.

Pošto postoji veliki broj paralelnih pravaca u kojim se odvijaju horizontalne interesne transmisije pojedinih grupa, i to prema različitim centrima odlučivanja, grupnu pluralnu politiku, u jednom razdoblju izražavaju prilagodljivi kompromisi međusobno povezanih aktivnih političkih grupa, koje se menjaju po snazi i pravcima dejstva, zavisno od odnosa snaga i ukupnog stanja svih interesa, organizovanih i neorganizovanih. Grupa pluralna politika tako deluje na centar vlasti otvoreno i iz svih pravaca, relativno nekoordinirano i bez izrazite premoći bilo koje grupe.

Pluralistička koncepcija demokratije ne osporava značaj institucionalnih formi “velike politike” partija, ali ih ne smatra dovoljnim za stabilnost demokratskog procesa. Oni su važni kao sredstvo za razvijanje “osetljivosti” političkih institucija prema zahtevima građana, dok se glavni tokovi politike odvijaju kroz interakcije brojnih aktivnih političkih grupa i njihovih međusobnih odnosa. Neposredna proučavanja grupne i pluralne politike, u SAD su čak pokazala da se oko dve trećine građana ne interesuje ili pak odbojno odnosi prema pitanjima “velike politike”, ali da velika većina koristi mogućnost slobodnog udruživanja u razne interesne grupe za ostvarivanje najrazličitijih interesa i potreba. To znači da se radi ne o politici koja teče spolja prokrčenim i ponuđenim kanalima institucija, već o onoj politici koja se stvara u okviru slobodno oblikovanih grupa i njihovih realnih interesa. Shodno tome, način delovanja brojnih grupa nije regulisan nekim opštevažećim konvencijama i pravilima igre, već neposrednim odlučivanjima i dogovorima samih aktera i subjekata pluralnog procesa, što im daje dodatno obeležje demokratske spontanosti i društvene originalnosti.

Protagonisti pluralističke demokratije izričito smatraju da neučestvovanje velike politike u svim društvenim procesima je značajan politički faktor pluralističke demokratije. Oslobođenost od bilo kojih oblika socijalne prinude i pritiska na učešće u društvenim tokovima, navode pluralisti, ublažava i sprečava razne oblike fanatizovanih pokreta i velikih grupa koje mogu uneti čak i subverzivne tendencije u demokratske procese. Udržavanje – apstinencija – je opomena “opštem okupljanju” za politički nekoherentne i najčešće heterogene mase bez specifičnih političkih usmerenja kojima se narušava demokratski racionalizam i ravnoteža među brojnim grupama i manjinama, a i sam pluralizam.

S druge strane, pluralisti ističu da grupna politika u pluralnoj demokratiji se održava zbog bazičnih konsenzusa među građanima u okviru postojeće kulture i tradicije. **Pluralno grupna politika nije rezultat nametanja i kompromisa među kompetentnim elitama, iako elite postoje, već izraz prilagođavanja elita i političkog vođstva postojećim i slobodnim konsenzusima građana, odnosno njihovom političkom rasuđivanju za javna pitanja u društvu. Pozitivan odnos i prihvatanje sistema po sebi, od strane građana je najdublji način putem koga se odvija pluralistički demokratski proces. Pluralistička politika je, pre svega, praksa i društvena empirija sa visokim sposobnostima adaptacije, a ne izraz spoljnih determinacija i “modula”, odnosno “procedura”. Ona je specifičan način povezivanja društva i države i grupna korekcija liberalnog modela demokratije, koji se u osnovi odupire svakoj tendenciji monopolizma i totalitarizma kroz “ravnotežu frakcija” i kočenje političkog ekstremizma uz onu meru angažovanja i participacije koja se ne pretvara u “demokratsko samonasilje”.**

Ono što se može označiti kao skup opštih uslova u kojima nastaje klasična pluralistička demokratija jeste i raspored moći po različitim grupama u društvu i nagodbe oko

nje; disperzija različitih izvora moći u široj populaciji; vrednosni konsenzus u pogledu političkih procedura; postojanje političkih alternativa i legitimnih granica politike; ravnoteža između aktivnog i pasivnog građanstva, dovoljna za političku stabilnost. Specifične crte klasične pluralističke demokratije ogledaju se u spektru međuzavisnih interesnih grupa koje traže politički uticaj, posredovanju i delovaju vlade kada su u pitanju zahtevi grupa i ustavnim pravilima usađenim u potsticajnu političku kulturu.

Međutim, treba navesti da pluralističku demokratiju, u SAD, Francuskoj i drugde, značajnije su potresli snažni unutrašnji kulturni rascepi oko globalnih političkih pitanja kao što su bili rat u Vijetnamu, studentski i rasni buntovi, ekološki protesti, generacijski i obrazovni problemi, pa i takve afere kao što su Votergejt, koji je u bazične političke konsenzuse uneo elemente moralne disrupcije (ozloglašenosti) i sumnje u "vrline vlasti". Sve je to podelilo politički prostor ne velike i oštro suprotstavljene grupe, koje su u svojim zahtevima potisnule raniju sliku široke ravnoteže među "malim frakcijama" okupljenim zbog malih i običnih i svakodnevnih konkretnih pitanja i pritisaka na centre vlasti.

S druge strane, pluralistički koncept demokratije doživeo je kritike od jednog broja teoretičara (R. Milband, H. Pulancas, Frankel, Ofe i drugi). Oni su isticali da su unutrašnji društveni rascepi u zemljama duge pluralističke tradicije snažno izraženi što dovodi do otpora i otuđivanja od postojećeg poretka u širim društvenim slojevima. Druga linija kritike uočava legitimacijsku krizu savremene države u razvijenim kapitalističkim zemljama, koja se izražava kao nesposobnost te države da odgovori na bitno uvećane zahteve širih slojeva za rešavanje naraslih ekonomskih, socijalnih i drugih problema ili kao raskorak između potreba za mobilizacijom i potreba za legitimacijom. Sve je to usloвило fazu demokratskog neopluralizma a taj tip demokratije osigurava vladavinu manjina, a time i slobode u političkom smislu kao i sprečavanje nastajanja isuviše moćnih grupa i pasivne i neodgovorne države. Kao uslov neopluralističke demokratije, teorija beleži: borbu za moć među brojnim grupama; oskudne izvore moći koje mnoge grupe stiču u političkoj participaciji; raspodela socio-ekonomske snage koja omogućuje, ali i ograničava političke opcije; nejednaka uključenost u politiku nedovoljno dostupne vlade.

Kada je reč o najvažnijim crtama neopluralizma, Held izdvaja sledeće: mnoštvo grupa za pritisak, ali sa političkim zahtevima okrenutim korporativnim centrima moći; država sa svojim sektorima okrenuta je sopstvenim interesima; ustavna pravila deluju u kontekstu složene političke kulture i sistema radikalno nejednakih ekonomskih subjekata.

Nakon pluralne i neopluralne, novoj polarizaciji demokratije na dva najnovija oblika u vidu *legalne demokratije nove desnice* s jedne i *participativne demokratije nove leve*, s druge strane, prethode različite struje teorijske kritike koje ukazuju na opštoj krizi države i demokratije u zapadnim društvima.

D. Held ublažava prikaze i izvorna obeležja krize politike i demokratije u zapadnom društvu, ističući da državnimnom sistemu stoje na raspolaganju rezervne strategije i selektivni pristupi u smirivanju "najranjivijih" žarišta pritiska u korporativnoj i socijalnoj strukturi, čije smirivanje dovodi do daljeg održavanja državnog poretka kao i obnove njegovih neproaktivnih i mobilizatorskih sposobnosti.

Međutim, činjenica je da je krizni proces, u razvijenim zapadnim zemljama, došao do nove polarizacije demokratskih ideala na već pomenuta dva modula demokratije (nove desnice, odnosno nove leve).

Politički program nove desnice (Hajek, Horik i drugi) polazi od potrebe da se tržište proširi na nova područja života i da se država liši prekomernog uplitanja u ekonomiju i "kreiranja šansi", zatim da se sindikat i druge grupe za pritisak spreče da naturaju

prekomerne zahteve, i, naizad, da se ostvari jaka vlada spremna da sprovedi red i zakone. Ove ideje liberalne ekonomije i nove “minimalne države” su, u okviru reformi razvijenih zapadnih zemalja, najdoslednije prihvatili i praktično sprovedi u periodu svoje vlasti Ronald Regan – SAD, i Margaret Tačer – Velika Britanija. Suprostavljajući se prekomernoj participaciji Hajek i Nozik prihvataju modifikovanu političku reprezentaciju, i čvrsta opšte prihvaćena “pravila igre”, ali bez mešanja legislature uz dosledno sprovođenje zakona. Glavni oslonac ove demokratije je vladavina prava, koja najbolje može da osigura suštinu demokratije, a to je sloboda. Jer demokratija nije cilj po sebi, već utilitarni (koristan) izum kojim se određeni ciljevi postižu. Vladavina prava je ujedno ograničeni obim zakonodavnog regulisanja demokratije, i efikasno i dosledno sprovođenje zakona od vlade, tamo gde je regulisanje sprovedeno.

Protagonisti, ove demokratije, ističu da je princip većine poželjan i efektivan način za zaštitu pojedinca od autoritarne vlade, zato, očuvanje slobode, da bi ekonomski i politički život bio stvar individualne slobode i inicijative, i funkcionisali racionalno i pravično, moraju biti osnaženi vladavinom prava. Od najvažnijih uslova ove legalne demokratije nove desnice valja izdvojiti: delotvorno političko vođstvo koje se rukovodi liberalnim načelima; najmanji mogući obim birokratskog regulisanja odnosa; ograničavanje uloge interesnih grupa (npr. Sindikata); ukidanje opasnosti i svođenje na najmanju meru principa kolektivismu bilo koje vrste. **Kada je reč o najvažnijim političkim obeležjima ovog modela demokratije, onda valja napomenuti: političku tradiciju, što podrazumeva i jasnu primenu načela podele vlasti; vladavinu prava; minimalno intervenisanje države u civilnom društvu i privatnoj sferi; i društvo slobodnog tržišta do najvećeg mogućeg obima.**

Ovakav povratak na liberalni koncept demokratije, slobodno tržište i minimalnu državu dobio je podršku zahvaljujući velikim nezadovoljstvima i nepoverenju prema teškoćama koje je na završetku svog razvoja izazvala država blagostanja na Zapadu. Međutim, kako to obično biva, u ovakvim pokušajim vraćanja starim oblicima, koncept legalne demokratije, nove desnice, je dosta pojednostavljen, jer predviđa velike promene koje su već postale trajno obeležje savremenog korporativnog kapitalizma. Monopolističke tendencije, odavno prisutne u takvom izmenjenom ambijentu, uveliko preokreću pojam “slobodnog tržišta” u njegovu suprotnost, stvarajući time velike opasnosti za demokratiju. Slično tome, teško je u uslovima korporativnog kapitalizma zamisliti smanjivanje birokratije ili uspešno ostvarivanje liberalnih vrednosti, slobodu izbora, pre svega. Uopšte, velike nejednakosti koje rađa tržište korporativnog kapitalizma, pa i pojam slobode koji se u njemu može dosegnuti, uveliko je suprotan izvornim promenama u današnjem društvu i koje se pokušavaju presaditi u savremenost. Veoma oštre procene predstavnika nove desnice o tome da su sva pitanja distribucije protivna načelima vladavine prava, takođe se ne mogu prihvatiti, jer je određena redistribucija u smislu opšteg socijalnog principa pravde, uslov uspešnog društvenog funkcionisanja, jednakosti, pa i slobode, što znači demokratije.

Na ovim premisama započela je nova levičarska kritika savremenog koncepta neoliberalne, odnosno legalne demokratije nove desnice. Tako su teoretičari poput H. Pulancasa, C. B. Makfersana i K. Pejtmene razvili na ovoj kritici pozitivizma elemente savremene **participativne demokratije** (demokratija nove leveice). Njena polazna postavka je da samo periodično učešće u nacionalnim izborima za predstavnička tela nije dovoljno da opravda tvrđenje o politički slobodnim i jednakim građanima i da je za stvarni demokratski uticaj potrebno šire angažovanje i uključivanje ljudi u proces odlučivanja, posebno na mestima njihovog rada. Izbegavajući preterivanja o sveobuhvatnoj “participativnoj de-

mokratiji u uslovima složenog društva današnjice” ovi teoretičari se zalažu za pomirenje radikalnih ideja socijalizma i uslova savremene demokratije i demokratskih participacija, odnosno demokratskih institucija u širem smislu reči.

Smisao legitimiteta savremene participacije demokratije nove levice može se uobličiti na sledeći način: jednako pravo na sopstveni razvoj može se ostvariti samo u participativnom društvu, onom koje neguje osećanja političke efikasnosti, potstiče brigu za zajedničke probleme i doprinosi obrazovanju kompetentnog građanstva, koje istrajava u interesovanju za političke procese. Kao preduslov ovog tipa demokratije mogu se navesti: neposredno poboljšavanje oskudnih materijalnih izvora mnogih društvenih grupa kroz preraspodelu postojećih materijalnih sredstava; svodenje na minimum neodgovorne birokratije u javnom i privatnom domenu; otvoreni informativni sistem koji omogućuje obaveštenost za odlučivanje; revizija odredaba o staranju o deci u smislu jednakog učestvovanja u tom procesu žene i muškarca.

Među najvažnija obeležja savremene participativne demokratije treba izdvojiti: direktnu participaciju građana u regulisanju ključnih institucija društva, uključujući radno mesto i lokalne zajednice; reorganizaciju partijskog sistema u pravcu direktne odgovornosti partijskog aparata članstvu; delovanje participativnih stranaka u pluralnoj strukturi; održavanje otvorenog institucionalnog sistema koji obezbeđuju uslove za izmenu političkim oblicima i modelima njenog ispoljavanja.

Kada se radi o kritičnim revizijama ovog modela demokratije ističu se, pre svega, mnoge njegove praznine kao što su: nedorečenost međusobnih veza participativne i reprezentativne demokratije; neutemeljena pretpostavka o postojanju spremnosti i želje za participacijom, ili npr. u pogledu načina povezivanja domaćinstava i staranja o deci zaposlenih roditelja. Preterani optimizam i poverenje u demokratsku volju i demokratski razum demosa kao protivteža kompleksnim mehanizmima i aparatima savremene vlade i upravljanja, pokazuju da se mnoge komponente participativne demokratije konstruisane, pre svega, kao normativni postulati bez dovoljno temeljnih praktičnih elemenata i utemeljenosti u svakodnevnom životu. Otuda je ovaj model demokratije, čak i kao jedan od odgovora na izazove nove desnice o granicama državne intervencije i mogućnosti da se ona zameni alternativnim modelom (u ovom slučaju participacijom) samo delimično teorijski razrađen i praktično primenljiv.

4. Savremena demokratija – pokušaj sinteze

Krajem osamdesetih godina XX veka javljaju se pokušaji da se kritičkom retrospekcijom dosadašnjih istorijskih oblika demokratije, a od savremenih posebno na osnovu uvida u rezultate novih polarizacija oko demokratije (rasprave oko nove desnice i nove levice) dovodi do stvaralačke sinteze u teoriji demokratije. Pristup je usmeren na identifikaciju dugoročnih i vitalnih elemenata svih oblika demokratije (posebno liberalne i participativne), koji su izdržali probu i izazove različitih vremena i da se ti elementi obuhvate i ponude u okviru jednog modernog oblika i modela demokratije, koji bi bio primeren epohalnim zahtevima postindustrijskog, pa i postsocijalističkog društva na početku trećeg milenijuma. Zanimljiv je pokušaj koji je u tom pogledu ostvario Dejvid Held dajući kritičku rekonstrukciju liberalnih i participativnih modela demokratije, iz kojih se preuzimaju istorijski potvrđene tekovine, na način koji istovremeno obuhvata i nadilazi obe ove tradicije u okviru novog modela tzv. *demokratije autonomije*. Pri tome koristi saznanja i informacije iz dugogodišnjih istraživanja o elementima savremene demokracije

je, koje je sproveo sam ili uz saradnju sa drugim političkim analitičarima mlade generacije posebno sa Dž. Kinom.

Uporedna analiza glavnih postulata, u okviru liberalne tradicije na jednoj i socijalističke tradicije demokratije na drugoj strani, ukazuje da na mnogim ključnim tačkama mogu biti ostvarene sinteze i različite političke kombinacije elemenata i jedne i druge tradicije. Opravdani su i mogu se međusobno pomiriti, na primer, otpori liberalizma koncentraciji državne vlasti i otpori socijalističke tradicije koncepcije ekonomske i društvene moći u privatnim rukama. Paralelno sa tim, moguća je sinteza elemenata obe tradicije dopuniti elementima drugih tradicija i inovacijama demokratskog procesa primerenim uslovima modernog društva. Idući ovim tragom, Held formuliše svoje shvatanje moderne *demokratije autonomije*.

Sam princip autonomije znači više od fiksiranog građanskog statusa i bliži je pojmu aktivnog i zainteresovanog građanstva. U njoj se zaokružuje ideja zrelog građanstva što je začeto još u eri velikih novovekovnih socijalnih prevrata, ali nedovršenog u okviru raznih oblika državnog i političkog paternalizma. Taj princip autonomije daleko nadmašuje liberalno "razdvajanje društva i države" postulirajući aktivnu poziciju pojedinaca i grupa u otvorenim demokratskim procesima. Tu naprosto nije više reč samo o konstitucionalizmu i pravima i garancijama "razdvojenog" građanina i države i građana međusobno, već o metodi "ovlašćivanja" građanina, odnosno stvaranju povoljnih uslova i okolnosti u kojima građani mogu (ali ne moraju) da koriste svoja prava, tako da time ne onemogućuju jednake mogućnosti drugih. Naravno, to podrazumeva opšte ograničavanje domena i područja mogućeg efektivnog samoostvarivanja i samoodređivanja građana izvan državne sfere i političkog paternalizma i voluntarizma. Pojam "ovlašćivanja" je u konceptu autonomije oznaka za prenošenje težišta prava i odgovornosti sa države na građane i na njihovu poziciju iz koje slobodnom akcijom i udruživanjem mogu uspostaviti, u punoj meri, svoje sposobnosti kao građani. Pravac razvoja ovakvog tipa demokratije je praktično trasiran u oblastima zdravstva, školstva i socijalnog staranja u Švedskoj gde se uslovi stvaraju razrađenim oblicima javnog finansiranja i angažovanog društvenog učesća i upravljanja. U tom smeru transformišu se i druge oblasti kao što su neki od vidova privređivanja i lokalne samouprave.

Šematski i sumarno određen model demokratije autonomije koji iz ovakvih transformacija sledi utemeljen je na novoj formuli legitimiteta, koja glasi: **pojedinci treba da budu slobodni i jednaki u oblikovanju uslova sopstvenog života u društvu, to znači da oni uživaju podjednaka prava u uređivanju okvira u kome se razvijaju i ograničavaju šanse koje su im stavljene na raspolaganje, sve do one mere do koje oni ne koriste te okvire tako da negiraju prava drugih.**

Od opštih uslova neophodnih za nastavak demokratije autonomije treba izdvojiti sledeće: otvorena mogućnost informisanja koja osigurava obaveštenost za odlučivanje o svim javnim pitanjima; opšte investicione prioritete utvrđene od strane vlade, ali uz najširu tržišnu regulaciju rada i dobara; svodenje na minimum neodgovornih centara moći u javnom i privatnom životu; održavanje institucionalnih okvira, otvorenih za sve vrste organizacionih formi i svodenje rutinskih oblika rada na minimum.

Dejvid Held, uz ovaj model demokratije, napominje da ona može osigurati trajniju demokratsku stabilnost i legitimnost poretka, jer će proširiti iskustva građana da su zakoni i pravila *demokratije autonomije* opravdani, pravični i dostojni poštovanja. Međutim, oni, isto tako upozoravaju da ovaj model demokratije traži dalju razradu na nekim kritičnim tačkama, posebno u pogledu svojinskih oblika koji moraju biti raznovrsni i mešoviti

ti, počev od svojine radnih grupa, do kolektivne i privatne, ali tako da se oblici kolektivne svojine spoje sa efikasnim menadžmentom. Od ne manjeg značaja je zapažanje da će rekonstrukcija civilne sfere biti izvedena pod znatnim uticajem aktivnosti države pri čemu se mora voditi računa da način relativnog prožimanja državne i civilne sfere ne ugrozi autonomnost ove druge, a posebno slobode građana. Slično tome, participaciju, u okviru demokratije autonomije, valja shvatiti kao ovlašćenje, a ne kao obavezu, slobodu kao individualnu slobodu korigovanu pravima drugih, a redistribuciju kao put stvaranja približnih šansi i ovlašćivanja na ličnu autonomiju i odgovornost svakog pojedinca. Najzad, Held ukazuje da domeni participacije moraju biti ograničeni privatnom sferom koja je zaštićeni i nepovredivi domen ličnog života kojim se ne stvaraju štetne posledice za bilo kog izvan te sfere. Svi ovi momenti zahtevaju dalju i veoma pažljivu elaboraciju, kao važni elementi modela demokratije autonomije.

5. Nedostaci i slabosti demokratije

Kao sve ljudske i zemaljske tvorevine, tako i demokratija ima svoje nedostatke i slabosti. Međutim, ti nedostaci i slabosti su manje brojni i po posledicama daleko manje štetni i opasni od nedostatka i slabosti nedemokratskih režima.¹⁵

Jedna od najznačajnijih i teorijskih i praktičnih slabosti demokratije je **pretpostavka o apsolutnoj jednakosti svih ljudi**. Osnovni nedostatak te pretpostavke je da ljudi, ustvari, nisu jednaki, a zatim što je još značajnije, ljudi nisu jednaki ni po socijalnim merilima po aktivnosti i vrednoći, disciplinovanosti, i uopšte sa gledišta njihove društvene korisnosti i vrednosti. Postavlja se, stoga, pitanje, da li svim pojedincima treba priznati isti uticaj na upravljanje društvom i državom, samo s obzirom na njihovu biološku individualnost ili taj uticaj treba odmeriti prema socijalnim kvalitetima svakog pojedinca? Kako je ovo drugo stanovište praktično nesprovodljivo, demokratija je prinuđena da kao nužno zlo prihvati apstraktnu jednakost svih građana. **Nedostaci i pretpostavke o apstraktnoj jednakosti u praksi se znatno ublažava i koriguje time što elitni, aktivniji i inteligentniji pojedinci, zahvaljujući demokratskim institucijama vrše odlučujuć uticaj na političko opredeljenje mase.**

Drugu slabost demokratije predstavlja **problem granica većinske vlasti**. Naime, postavlja se pitanje ima li izvesnih granica koja demokratska većina ne može da prekorači i prava koja većina ne može da naruši i okrnji niti da oduzme manjini, i uopšte dokle većina može ići u nejednakom postupanju prema manjini. **U vezi s tim postavlja se pitanje može li većina da preglasavanjem ugrožava i poništava osnovna prava, etničkih, verskih, socijalnih i političkih manjina i da nejednako postupa prema njima.**

Isto tako, može i demokratija da demantuje pojedine demokratske konstante i vrednosti npr. ograničavanjem političkih sloboda i kršenjem načela jednakosti. Interne i formalno pravne garancije u tom pravcu danas ne postoje – njihovi surogati mogu se traži-

¹⁵ Platon je pisao da kada se traži obučar ili neki drugi majstor, onda ljudi traže da nađu najboljeg, a kada odlučuju kome će poveriti mnogo važniji posao, kao što je to upravljanje državom, onda to u demokratiji prepuštaju kocki ili većini. Ovaj filozof je prikazivao opštu raspojasanost koja vlada u demokratiji, zato što njene vođe iz demagoških razloga popuštaju narodnim slabostima. Dok je Aristotel govorio da postoje dve osnove za razlikovanje dobrih od rdavih oblika demokratije: da li se vlada u opštem interesu ili u interesu one većine koja drži vlast, i da li postoji ili ne postoji vladavina zakona. On navodi više oblika demokratije, a jedan njen oblik može biti gori od bilo kojeg drugog oblika. To je onaj gde ne vladaju zakoni, nego puka većina, koja nameće svoju *ad hoc* volju. Ovim je Aristotel postavio problem koji je kasnije postao poznat kao problem "tiranije većine".

ti jedino u načelima političkog morala, u pozivanju na razloge zdravog razuma ili prava na pobunu. **Na međunarodnom planu, danas postoje institucije – ustanove zaštite osnovnih ljudskih prava koje postepeno prodiru u nacionalna zakonodavstva čime ograničavaju i njenu unutrašnju apsolutnu većinsku vlast a samim tim i njenu suverenost.**

Jedan od nedostataka i slabosti demokratije nalazi se u tome što postoji stalna mogućnost, bolje reći *opasnost da demokratija samu sebe ukine* u celini ili pojedine od svojih konstanti i to na osnovu sloboda koje demokratija proklamuje iz sopstvenog većinskog načela. Takvo samouništenje demokratije je, po posledicama, teže i opasnije od njenog ukidanja putem državnih udara ili nasilja, a najpogubnija posledica samoukidanja demokratije nastaje otuda **što novom nedemokratskom poretku, koji stupa na njeno mesto, daje legitimitet i punu pravnu i moralnu podršku. Pored toga, na njeno mesto automatski stupa totalitarni režim i diktatura sa svojim mitskim jednoumljem, političkim i socijalnim avanturizmom i nasilničkim metodama vladanja.** Najubedljivije primere za fatalne posledice samoukidanja demokratije pružaju, u prošlom veku, Musolinijev fašizam u Italiji i Hitlerov nacionalsocijalizam u Nemačkoj koji su, posle dolaska na vlast demokratskim putem, doveli do najgrubljih unutrašnjih diktatura, do agresija u međunarodnim odnosima i konačno do izazivanja Drugog svetskog rata, jedne od najvećih nesreća u ljudskoj istoriji.

Očito je iz napred navedenog da pojam i suština demokratije i dalje ostaju otvoreni za nova izučavanja i elaboriranja. Međutim, sve one društvene vrednosti koje su se pokazale u dosadašnjem istorijskom razvoju, u vezi sa demokratijom, trebalo bi da se u društvenoj realnosti implementiraju kroz pravni poredak državne konstitucije, naravno poštujući tradiciju i pojedinačne osobenosti svake državne zajednice ponaosob.

6. Zaključna razmatranja

U ovom radu...

PhD Zdravko Jež***Some sociological aspects of democracy*****A b s t r a c t**

Democracy, as a term, has presented an interesting topic for social scientists, starting from Plato and Aristotle up to nowadays. Even today it is a popular word, a term, a political regime, a political program, a goal to strive for, an ideology, a movement – depending on the way it is understood. It should be noted that in the last decade it was one of the most used word, not only in scientific and political debates, but also in daily life. Plato defined several different forms of democracy, but stressed that the worse one is where governs the will of majority, not the laws. Aristotle said that validity of democracy may be estimated in the way how general and objective rules, expressed in the law, are respected. In the 18th century, when democracy was defined as the government of majority, the rights of political, ethnical and religious minorities were to be guaranteed. In the 18th and 19th century two classical theories on democracy were expressed in the following options: a) liberal democratic model of protective democracy and b) developmental democracy.

Contemporary forms of democracy are expressed through democracy of competitive elitism and democracy of pluralism and neopluralism. After plural and neoplural democracy, the democracy of new right wing and the participative democracy of new left wing appeared on the stage. At the end of 20th century there was an attempt to make a synthesis of contemporary democracy in a form of autonomous democracy.

The final parts of this paper indicates basic weaknesses of democracy: a) absolute equality of all the citizens regardless to their numerous personal differences; b) limits in manifesting democracy; c) possibilities of destroying democracy through a democratic decision for the worst possible form of autocracy.

Key words: democracy, rule of law, legislation, juristic norms, competitive elitism

Literatura

1. Bugarski, Z.: Problemi demokratije, Novi Sad, 1993.
2. Brajs, Dž.: Savremena demokratija, Beograd, 1932.
3. Basta, D.: Načela pravne države
4. Goati, V.: Stabilizacija demokratije ili povratak monizmu, Podgorica, 1996.
5. Dal, R.: Dileme političke demokratije, Beograd, 1994.
6. Diverže, M.: Demokratija bez naroda, Beograd, 1968.
7. Marković, B.: Načela demokratije, Beograd, 1998.
8. Ostrogorski, M.: Demokratija i političke partije, Beograd, 1992.